

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ
ԱՐԵՎԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՖԱԿՈՒԼՏԵՏ

ԱՐԵՎԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԵՐ

*Նվիրվում է ԵՊՀ արևելագիտության ֆակուլտետի
հիմնադրման 50-ամյակին*

№ 14

ԵՐԵՎԱՆ
ԵՊՀ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ
2018

ЕРЕВАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ВОСТОКОВЕДЕНИЯ

ВОПРОСЫ ВОСТОКОВЕДЕНИЯ

*Посвящается 50-летию основания факультета востоковедения
ЕГУ*

№ 14

Ереван
Издательство ЕГУ
2018

YEREVAN STATE UNIVERSITY
FACULTY OF ORIENTAL STUDIES

JOURNAL OF ORIENTAL STUDIES

*Dedicated to the 50th anniversary of the foundation of the faculty
of Oriental Studies of YSU*

№ 14

YEREVAN
YSU PRESS
2018

**Հրատարակվում է Երևանի պետական համալսարանի
արևելագիտության ֆակուլտետի
գիտական խորհրդի որոշմամբ**

Խմբագրական խորհուրդ՝

Մելքոնյան Ռուբեն բ.գ.թ., պրոֆեսոր (խմբագիր)

Մելիքյան Գուրգեն բ.գ.թ., պրոֆեսոր

Խառատյան Ալբերտ պ.գ.դ., պրոֆեսոր, ՀՀ ԳԱԱ թղթակից-անդամ

Սաֆրաստյան Ռուբեն պ.գ.դ., պրոֆեսոր, ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս

Հովհաննիսյան Լավրենտի բ.գ.դ., պրոֆեսոր, ՀՀ ԳԱԱ թղթ.-անդամ

Հովհաննիսյան Դավիթ բ.գ.թ., պրոֆեսոր

Սաֆարյան Ալեքսանդր պ.գ.թ., պրոֆեսոր

Ոսկանյան Վարդան բ.գ.թ., դոցենտ

Քոչարյան Հայկ պ.գ.թ., դոցենտ

Սարգսյան Լևոն պ.գ.դ., պրոֆեսոր

Կարապետյան Ռուբեն պ.գ.դ.

Տեր-Մաթևոսյան Վահրամ պ.գ.դ.

Գրեկյան Երվանդ պ.գ.դ.

Բեյկենկովա Մարիա բ.գ.դ., պրոֆեսոր (Ռուսաստան)

Կուզնեցով Վասիլի պ.գ.թ., դոցենտ (Ռուսաստան)

Էքմեքչյան Լեոնա PhD (ԱՄՆ)

Իլյա Յակուբովիչ բ.գ.դ., պրոֆեսոր (Գերմանիա)

Ահմադջան Ղուրոնբեկով բ.գ.դ., պրոֆեսոր (Ուզբեկստան)

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

*ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱԳԱՀ
ԱՐՄԵՆ ՍԱՐԳՍՅԱՆԻ ՈՂՋՈՒՅՆԻ ԽՈՍՔԸ
ԵՊՀ ԱՐԵՎԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՖԱԿՈՒԼՏԵՏԻ
50-ԱՍՅԱ ՀՈՐԵԼՅԱՆԻՆ*.....11-12

ԱՐԱԲԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

*Մկրտումյան Գայանե
ՍՈՒՍՈՒԼՍԱՆՆԵՐԻ ԿՈՂՄԻՑ ՏՐՎԱԾ ՀՐՈՎԱՐՏԱԿ-
ՊԱՅՄԱՆԱԳՐԵՐԻ ԴԵՐԸ ՔՐԻՍՏՈՆՅԱ ԲՆԱԿՉՈՒԹՅԱՆ
ԿՅԱՆՔՈՒՄ*.....14-27

*Ռաֆայելովա Քրիստինե
ՍԱՐԴՈՒ ՖԻԶԻԿԱԿԱՆ ՀԱՏԿԱՆԻՇՆԵՐԸ ԵՎ ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ
ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԸ ԲՆՈՐՈՇՈՂ ՀԱՄԵՍԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ՀՈԳԵԼԵԶՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՆ
ԱՐԱԲ ԵՎ ՀԱՅ ԼԵԶՎԱՍՇԱԿՈՒՅԹՆԵՐՈՒՄ*.....28-39

*Ikilikyan Sona
ARAB-IRANIAN RELATIONS IN THE CONTEXT
OF THE PERSIAN GULF NAMING DISPUTE*.....40-54

ԹՅՈՒՐՔԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Ռամագյան Սամվել

«ՔՅՈՌՕՂԼԻ» ԷՊՈՍԻ ՊԱՏՄԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ

ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՅԵՐԸ ԵՎ XVII ԴԱՐԻ

ՀԱՅ ՊԱՏՄԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ.....56-94

Հակոբյան Տաթևիկ

ԱԲԴՈՒԼ ՀԱՄԻԴ ԵՐԿՐՈՐԴԻ ԿԵՐՊԱՐԻ

ՎԵՐԱՐԺԵՎՈՐՄԱՆ ԱՐԴԻ ՄԻՏՈՒՄՆԵՐԸ

ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ ՊԱՏՄԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ (ՍԵԼԻՄ

ԴԵՐԻՆԳԻԼԻ ԱՇԽԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՕՐԻՆԱԿՈՎ).....95-110

Սարգսյան Տաթևիկ

ՊՈԼՍՈ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՐԻԱՐՔԻ ԴԵՐԸ ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ

ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ-ՀԱՅ ՀԱՄԱՅՆՔ

ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ. ՕՍՄԱՆՅԱՆ ՎԵՐՋԻՆ

ՊԱՏՐԻԱՐՔ ԶԱՎԵՆ ՏԵՐ-ԵՂԻԱՅԱՆ.....111-123

Աբրահամյան Մհեր

ԵՐԻՏԹՈՒՐՔԵՐԻ ԲՈՆԻ ԿՐՈՆԱՓՈԽՈՒԹՅԱՆ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՅԵՐԻ ՆԿԱՏՄԱՄԲ.....124-137

Պողոսյան Նաիրա

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՐՅԸ ՀԱԼԻԴԵ

ԷԴԻՓ ԱԴԸՎԱՐԻ ՀՈՒՇԵՐՈՒՄ.....138-151

Մելքոնյան Ռուբեն

ԵՐԻՏԹՈՒՐՔԵՐ-ՔԵՄԱԼԱԿԱՆՆԵՐ. ԳԱՂԱՓԱՐԱԿԱՆ

ԵՎ ԿԱԴՐԱՅԻՆ ՇԱՐՈՒՆԱԿԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ.....152-165

Գևորգյան Արշակ
ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼՍԻ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՐԻԱՐՔՈՒԹՅՈՒՆ-
ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
ՓՈԽՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
ԿԱՐՉԱՊԵՏ ԱՂԱՆ ՄԵՆԴԵՐԵՄԻ ԵՎ ԳԱՐԵԳԻՆ
ՏՐԱՊԻԶՈՆՑԻ ՊԱՏՐԻԱՐՔԻ ԱՆՁՆԱԿԱՆ ՇՓՈՒՄՆԵՐԻ
ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ.....166-178

Հովսեփյան Լևոն
ԹՈՒՐՔԻԱՅԻ ԱՆՎՏԱՆԳԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ
ԱՐԴԻ ՄԻՏՈՒՄՆԵՐԸ ԵՎ ԱՆՎՏԱՆԳԱՅԻՆ
ԻՆՔՆՈՒԹՅԱՆ ՓՈԽԱԿԵՐՊՈՒՄԸ.....179-205

Դարբինյան Հայկ
«ՓԱՓՈՒԿ ՈՒԺԺ» ԶՈՒԳԱԿՑՈՒՄԸ «ԿՈՇՏ ՈՒԺԻՆ».
ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԴԻՎԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ
ԻՆՍՏԻՏՈՒՑԻՈՆԱԼԻԶԱՅՈՒՄԸ ԹՈՒՐՔԻԱՅՈՒՄ.....206-219

Գևորգյան Արշակ
«ԱՐԴԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄ» ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅԱՆ
ԿԱՅԱՑՄԱՆ ԳԱՂԱՓԱՐԱԿԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍԸ.
ՊԱՀՊԱՆՈՂԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՐԴԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՆ
ԻԲՐԵՎ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԻՆՔՆՈՒԹՅՈՒՆ.....220-230

Հովհաննիսյան Գոռ
ՌՈՒՄ-ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ 1920-
ԱԿԱՆՆԵՐԻՆ. ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԱԿՆԱՐԿ.....231-240

Հարությունյան Ավետիք
2015 թ. ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԱԿԱՆ ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
ԹՈՒՐՔԻԱՅՈՒՄ.....241-250

Մարգարյան Հայկ
ՏԵՂԱԿԱՆ ԻՆՔՆԱԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԻ
ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԱՐԺԵՔԻ ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ
ԸՆԿԱԼՈՒՄՆԵՐԸ 251-263

Պետունց Արեն
ԱԶԳԱՅՆԱՍՏՈՒԿԱԿԱՆ ՆՈՐ ՈՒԺԻ ԲԵՄԵԼԸ
ԹՈՒՐՔԻԱՅՈՒՄ 2018 թ. ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ.....264-278

Մելքոնյան Մարիամ
ԿՆՈՋ ԷՄԱՆՍԻՊԱՅԻԱՅԻ ԽՆԴԻՐԸ ՄԻՂԻ
ՀԱԹՈՒՆԻ «ԱՂԵՐՄԱԳՐՈՒՄ».....279-288

Պետրոսյան Ամալյա
XVIII ԴԱՐԻ ԹՈՒՐՔՄԵՆԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ
ՈՐՈՇ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՇՈՒՐՋ.....289-298

Խաչատրյան Շուշան
ՄՈՒԽԹԱՐ ԱՌԻԵՁՈՎԻ ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ՀԱՅԵՐԵՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՇՈՒՐՋ.....299-314

Մովսիսյան Լիլիթ
ԱՐԴԻ ՀԱՅ ԵՎ ԱՐԲԵՋԱՆԱԿԱՆ ՄԱՍՈՒԼԻ ԼԵԶՎԻ
ԲԱՌԱՊԱՇԱՐԻ ԶՈՒԳԱՐԿԱԿԱՆ ՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆ.....315-328

Хабидуллина Элмира *
 ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПЕРЕВОДОВ
 ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ С ТАТАРСКОГО
 ЯЗЫКА НА ТУРЕЦКИЙ.....329-335

Քոչարյան Հայկ, Գևորգյան Աննա
 ԻՍԼԱՄԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՆԸ ԱՂԲԵՋԱՆՈՒՄ ԵՎ ԱՅՌ
 ԳՈՐԾՈՆԻ ԱԶԴԵՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀՀ ԱՆՎՏԱՆԳԱՅԻՆ
 ՇԱՀԵՐԻ ՎՐԱ.....336-356

ԻՐԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Vardanyan Aharon
 SOME REMARKS ON THE SOCIOLINGUISTIC
 SITUATION IN XALXĀL.....358-365

Տոնոյան Արտյոմ
 ԿՈՎԿԱՍՅԱՆ ՊԱՐՍԿԵՐԵՆՈՒՄ ԲՈՒՆ ԱՊԱՌՆԻ
 ԺԱՄԱՆԱԿԱԶԵՎԻ ԿԱԶՄՈՒԹՅԱՆ ՈՐՈՇ
 ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՇՈՒՐՁ.....366-380

Բիանջյան Հասմիկ
 ՍԵՅՅԵԴ ՍՈՀԱՍՄԱԴ ԱԼԻ ԶԱՄԱԼՁԱԴԵԻ ԴԵՐԸ 19-Ը
 ԴԱՐԻ ՎԵՐՁԻ և 20-Ը ԴԱՐԻ ՄԿԶԲԻ ՊԱՐՄԻՑ
 ԳՐԱԿԱՆ ԼԵԶՎԻ ՆՈՐԱՅՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՅՈՒՄ.....381-392

Խաչատրյան Զարուհի
 ԹՅՈՒՐՔԱԿԱՆ ԾԱԳՄԱՆ ՁԻԱՆՈՒՆՆԵՐԸ
 ՊԱՐՍԿԵՐԵՆՈՒՄ.....393-402

Դավթյան Սոնա

*ԲՈՒՅՍԵՐԻ ԱՆՎԱՆՄԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՍԿԶԲՈՒՆՔՆԵՐԸ
ՊԱՐՍԿԵՐԵՆԻ ԵՎ ՀԱՅԵՐԵՆԻ ԲՈՒՍԱՆՎԱՆԱԿԱՆ
ՀԱՄԱԿԱՐԳԵՐՈՒՄ.....* 403-419

Կոստանյան Վահան

*ԱՅՐՈՒՄՆԵՐԻ ԾԱԳՈՒՄՆԱԲԱՆԱԿԱՆ ԱՌԱՍՊԵԼՆԵՐԸ
ԵՎ ՑԵՂԱՆՎԱՆ ՍՏՈՒԳԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ.....* 420-430

Գեղամյան Աստղիկ

ՄԻՐԱՅԻՆ ՄՈՏԻՎՆԵՐԸ «ՇԱՀՆԱՍԵ»-ՈՒՄ..... 431-440

Պետրոսյան Լիանա

*ԻՐԱՆԱԿԱՆ ԱԶԳԱՅՆԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԽՈՍՈՒՅԹԸ
Մ. ԱՀՄԱԴԻՆԵՃԱԴԻ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ
ՏԱՐԻՆԵՐԻՆ (2005-2013 ԹԹ.).....* 441-449

Կոստանյան Վահան

ԱՅՐՈՒՄԱԿԱՆ ԿԱՑԱՐԱՆՆԵՐԻ ՆԿԱՐԱԳԻՐԸ..... 450-456

Брутян Ануш

*ПЕРСПЕКТИВЫ РОССИЙСКО-ИРАНСКОГО
СОТРУДНИЧЕСТВА ПОСЛЕ ПОДПИСАНИЯ СВПД.....* 457-471

Khorikyan Hovhannes

ON THE LOCATION OF THE NEPHTHALITES..... 472-486

Բիանջյան Հասմիկ*

**ՍԵՅՅԵՐ ՄՈՀԱՄՄԱԴ ԱԼԻ ՋԱՄԱԼՁԱԴԵԻ ԴԵՐԸ 19-ՐԴ ԴԱՐԻ
ՎԵՐՋԻ և 20-ՐԴ ԴԱՐԻ ՄԿՋԲԻ ՊԱՐՄԻՑ ԳՐԱԿԱՆ ԼԵԶՎԻ
ՆՈՐԱՑՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑՈՒՄ**

Բանալի բառեր՝ պարսից գրական լեզվի նորացում, լուսավորական շարժում, Սոհամնադ Ալի Ջամալզադե, նոր գրականության զարգացման մանիֆեստը, ժողովրդա-խոսակցական լեզու, նովելի ժանրի հիմնադիր

19-րդ դարի վերջին քառորդում Իրանում առաջադեմ մտավորականության առջև ծառայան նոր խնդիրներ. այս խնդիրների լուծումներն էլ իրենց հերթին գեղարվեստական ստեղծագործության լեզվի, ոճի և ձևի փոփոխության ահիրաժեշտություն առաջացրեցին: Սակայն հին գրականության նորին անցնելու գործընթացն այնքան էլ հեշտ չէր, քանի որ խնդիր կար, օգտագործելով գրականության հին ավանդույթները, ստեղծել նորը՝ հնարավորինս մոտեցնելով այն արևմտավրոպական գրականությանը: Իրանցի գրողները ձգտում էին առաջին հերթին մաքրել գրական պարսկերենն արաբիզմներից, մոտեցնել ժողովրդական լեզվին: Հարկ ենք համարում նշել, որ այս գործընթացը գեղարվեստական արձակում նկատելի էր դեռևս 18-րդ դարի վերջին և 19-րդ դարի սկզբին, երբ Ղայեմ-Մադամ Ֆարահանին (1779-1835) և Յազմա Ջանդաղին (1782-1860) իրենց նամակներում հրաժարվում էին վերամբարձ

---

* ԵՊՀ արևելագիտության ֆակուլտետի իրանագիտության ամբիոն ասիստենտ, էլ. փոստ՝ ha.bianjyan@ysu.am

ոճից, արաբիզմներից և օգտագործում խոսակցական լեզվից փոխառնված բառեր, արտահայտություններ, դարձվածքներ:

19-րդ դարի երկրորդ կեսն Իրանում համարվում է լուսավորական շարժման սկիզբը: Շարժում, որն իր հետ բերեց գրականության թարմացում և հիմք դրեց լուսավորական ռեալիզմին: Այս շարժման ներկայացուցիչներից հայազգի Մելքում խանը, Աբդուռահիմ Թալեբովը, Ջեյն ալ Աբադին Մարաղեին արտահայտալով ժողովրդի լայն զանգվածների շահերը, խիստ քննադատում էին տիրող հասարակական արատները և հավատում էին, որ Իրանում ավատական հարաբերությունների բարեփոխումն ու սահմանադրական միապետության հաստատումը կբերի երկրի վիճակի արմատական փոփոխության:¹

19-րդ դարավերջի և 20-րդ դարասկզբի Իրանում հիմնական խնդիրը շահի միահեծան իշխանության սահմանափակումն էր: Այս հարցի շուրջ հասարակության ռեակցիոն շրջանների և ժողովրդի ազատասիրական ձգտումներն արտահայտող առաջադեմ ուժերի միջև պայքարն ընթանում էր հասարակական կյանքում և, իհարկե, գրականության մեջ: Բուռն զարգացումների համապատկերում Իրանում պարբերական մամուլը ստանձնել էր ժողովրդական զանգվածների ակտիվությունը խթանողի դերը: 1905-1911թվականներին «Իրան-է Նոու», «Թեաթր», «Քաշքուլ», «Թոուֆիդ», «Նասիմ-է շոմալ», «Սուր-է Էսրաֆիլ» պարբերականներից հատկապես աչքի էր ընկնում վերջինը: «Սուր-է Էսրաֆիլ» շաբաթաթերթի գաղափարախոսությունն արտահայտված էր նրա «Ազատություն, հավասարություն և

¹ Բուդաղյան Ա., Պարսկական գեղարվեստական արձակի ակունքները, Սոցիալական մոտիվները ժամանակակից պարսկական արձակում (ժող.), Երևան, 1970, էջ 5:

եղբայրություն» խոսուն նշանաբանով:² Թերթի գրական սյուններից մեկն էր հայտնի բանաստեղծ, տաղանդավոր երգիծաբան և հասարակական քննադատ դավվինցի Միրզա Ալի Աքբար Դեհխոդան (1870-1956), ով հայտնի էր Դախոու կեղծանվամբ: Նա բազմակողմանի կրթված մարդ էր, շատ էր ճանապարհորդել Եվրոպայում: Հայրենիքում Դեհխոդան հարում էր սահմանադրության կողմնակիցներին, ընտրվել էր մեջլիսի երկրորդ նստաշրջանի պատգամավոր, իսկ հետո նաև Իրանի լեզվի ու գրականության Ակադեմիայի անդամ: Դեհխոդան իրանական գրականություն ներմուծեց «Չարանդ օ փարանդ» (Դեսից դենից) երգիծական փոքր պատմվածքի ժանրը:³ Իրանցի պրոֆեսոր Հասան Ահմադի Գիվին «Չարանդ օ փարանդ»-ը գնահատում է որպես այն ժամանակի Իրանի հասարակական կյանքի հայելի:⁴

Գրական լեզվի նորացման գործընթացում մեծ էր նաև 1850-ական թվականների սկզբին ծայր առած «թարգմանական շարժման» դերը: Թարգմանվում էին հատկապես ֆրանսիական և անգլիական գրականության լավագույն նմուշները՝ Ալեքսանդր Դյումայի, Ժյուլ Վեռնի, Դանիել Դեֆոյի ստեղծագործությունները, Ջեյմս Մորիերի «Սպահանցի Հաջի Բարայի արկածները» և այլ գործեր: Հատկանշական է, որ իրանցի ընթերցողին հետաքրքրելու միտումով, ինչպես նշում է արևելագետ Կոմիսարովը. «Թարգմանիչներն իրենց աշխատանքներում հաճախ ներառում էին բնագրերում բացակայող իրանական ասացվածքներ, թևավոր

² Комиссаров Д., Очерки современной персидской прозы, Москва, 1960, с. 35.

³ Բուդաղյան Ա., Պարբերական մամուլ: Դեհխոդա, Սոցիալական մոտիվները ժամանակակից պարսկական արձակույթում, Երևան, 1970, էջ 45:

⁴ Ahmadi Givi H., Gozide-ye asar-e Dehxoda, Tehran, 1995, p. 22.

խոսքեր, անգամ բանաստեղծական տողեր»:⁵ 20-րդ դարի սկզբում, Իրանում սոցիալական հակասությունների կտրուկ աճով, իմպերիալիզմի և Իրանի ժողովրդի ազգային անկախության ձգտումների միջև հակադրություններով, ինչպես նաև առաջադիմական հայացքների ձևավորումով պայմանավորված, հեղափոխական շարժման նախապայմաններ էին հասունացել, որոնք էլ 1905 թվականին հանգեցրեցին նախ ժողովրդի ընդվզման ելույթների, իսկ կարճ ժամանակ անց նաև սահմանադրական հեղափոխական շարժման: Շարժում, որի մեջ ընդգրկված էին ժողովրդի ամենատարբեր շերտերի ներկայացուցիչներ: Բնական է, որ գրականությունը ևս չէր կարող անտարբեր մնալ երկրում ծավալվող ու ժողովրդի համար վճռորոշ այդ իրադարձությունների հանդեպ: Այսպիսով 19-րդ դարի վերջը և 20-րդ դարի սկիզբը իրանական գրականության, հատկապես գեղարվեստական արձակի զարգացման համար նոր փուլ հանդիսացավ: Իրանական լուսավորական շարժումը, անդրադառնալով ժամանակի որոշակի խնդիրներին՝ այն է պայքար լուսավորության, մարդու ազատության համար, պայքար ժամանակի իրավիճակի դեմ, կարևոր դեր ունեցավ ժամանակակից իրանական գրականության մեջ նոր ուղղության՝ քննադատական ռեալիզմի ձևավորման ճանապարհին: Ինչպես նշում է վրացի արևելագետ Լյուդմիլա Գիունաշվիլին. «...այս ուղղությունն անքակտելիորեն կապված է իրանական լուսավորականության հետ՝ հանդիսանալով այդ գործընթացի նախաբանը և ամրագրելով նրա գոյության ու զարգացման իրավունքը»:⁶ Այսպիսով լուսավորական ռեալիզմը դարձավ 1905-1911 թվականների Սահմանադրական հեղափոխության համար

⁵ Комиссаров Д., Очерки современной персидской прозы, Москва, 1960, с. 24.

⁶ Гиунашвили Л., Проблемы становления и развития реализма в современной персидской прозе, Тбилиси, 1985, с. 295.

հող նախապատրաստող շրջադարձերից մեկը: 19-րդ դարի վերջի և 20-րդ դարի սկզբի լուսավորական շարժման կարևորագույն մասն էր կազմում նոր գրական ժանրերի, լեզվի ու ոճամտածողության համար մղվող պայքարի հետ կապված պարսից գեղարվեստական արձակի ձևավորման գործընթացը: Այս գործընթացի մեջ կարևոր դերակատարումը վերապահված է 20-րդ դարի իրանցի հայտնի արձակագիր Սեյյեդ Մոհամմադ Ալի Ջամալզադեին: Նա իրապես դարձավ այն գրողը, որին պատմության զարգացման հրամայականով վիճակված էր արմատական լուծումներ գտնել պարսից գրականության, և հատկապես գրական լեզվի նորացման ճանապարհին:

Ջամալզադեն ծնվել է 1895 թվականին, հոգևորական քարոզիչ Սեյյեդ Ջամալ էդ Դին Վաեզ Էսֆահանիի ընտանիքում: Նախնական կրթությունը ստացել է իր ծննդավայրում՝ Սպահանում: 1908 թվականին հայրը պատանի Ջամալզադեին ուսանելու նպատակով ուղարկում է Բեյրութ: Այնուհետև ապագա գրողը կրթությունը շարունակում է Լոզանում և իրավաբանի վկայական է ստանում ֆրանսիայի Դիժոն քաղաքում: 1915-ից 1930 թվականներին՝ Բեռլինում բնակվելու ժամանակ, Ջամալզադեն աշխատակցում է հասարակական, քաղաքական, գրական «Քավեհ» ամսագրին, որի հիմնադիրներն էին իրանցի քաղաքական գործիչ Սեյյեդ Թաղիզադեն և բանասեր Մոհամմադ Ղազվինին: Հենց այս ամսագրում էլ լույս են տեսնում երիտասարդ Ջամալզադեի առաջին ստեղծագործությունները: Գրողը, ով կյանքի մեծ մասն ապրեց և ստեղծագործեց Եվրոպայում՝ հայրենիքից հեռու, իր մահկանացուն կնքեց ժնկում 105 տարեկան հասակում:

Ջամալզադեի գրական գեղարվեստական ողջ ժառանգությունը ներկայացված է հեղինակի ութ ժողովածուներում. 1.1922թ. «Յեքի բուդ օ յեքի նաբուդ», 2.1941թ. «Ամու Հոսեյն Ալի», 3.1955թ. «Թալիս օ շիրին», 4.1959թ. «Քոհնե վա նօու», 5.1961թ. «Ղեյր ազ խոդա հիչքաս նաբուդ», 6.1965թ. «Ասման օ ռիսման», 7.1974թ. «Ղեսեհա-յե քութահ բարայ-ե բաչչեհա-յե ռիշդար», 8.1978թ. «Ղեսե-յե մա բե սար ռեսիդ»: Ջամալզադեի գիտաքաղաքական ուսումնասիրություններից հատկապես արժևորվել են «Իրանի տնտեսագիտության պատմություն», «Իրանի և Ռուսաստանի հարաբերությունների պատմություն» (անավարտ) աշխատությունները և «Խոսակցական լեզվի բառարանը», որ պարունակում է մոտ 700 բառ ու դարձվածք⁷: Պարբերական մամուլի էջերում հրապարակվել են գրողի 300-ից ավելի հոդվածները, որոնց մեծ մասը նվիրված է Իրանի պատմության ու գրականության հարցերին: Ջամալզադեն զբաղվել է նաև թարգմանական գործունեությամբ: Գերազանց տիրապետելով ֆրանսերենին, արաբերենին և գերմաներենին, նա պարսկերեն է թարգմանել Բեռնարդեն դը Սեն Պիեռի «Սուրաթի սրճարանը կամ 72 ազգի պատերազմ», Ժան Բատիստ Մոլիերի «Ժլատը», Ֆրիդրիխ Շիլլերի «Դոն Կառլոս» և «Վիլիելմ Թեյ», Հենրիկ Իբսենի «Ժողովրդի թշնամին», Ալֆոնս Դոդեի «Վերջին դասը» գործերը, ինչպես նաև Մաքսիմ Գորկիի, Ֆրիդրիխ Նիցշեի, Անտոն Չեխովի, Անատոլ Ֆրանսի շատ ստեղծագործություններ: Ջամալզադեն նաև պարսից լեզու և գրականություն է դասավանդել Ժնևի ինստիտուտի թարգմանչական ֆակուլտետում⁸: 1922 թվականին Բեռլինում լույս է տեսնում

⁷ Ջամալզադեի կյանքի և ստեղծագործության մասին հակիրճ տես՝ Iraj Afšar, Zendege name-ye Mohammad Ali Jamalzadeh, Jamalzade M, Yeki bud o yeki nabud, Tehran 2000, pp 189-205.

⁸ Дорри Дж., Мохаммад Али Джамаль-заде, Москва, 1983, с. 111-112.

Ջամալգադեի պատմվածքների առաջին ժողովածուն՝ «Լինում է, չի լինում» վերնագրով, և հենց նույն տարում էլ գիրքը հայտնվում է Թեհրանի գրախանութներում: Երիտասարդ, այն ժամանակ դեռևս անհայտ գրողը հանդգնություն էր ունեցել իր պատմվածքներում ցույց տալ Իրանի քաղաքական վերնախավի ու հոգևորականների շահամոլությունը, ներկայացնել պետական վարչակարգի ծախու, կաշառակեր էությունը, օտարերկրացիների նկատմամբ ստորաքարշ վերաբերմունքը, պարսիկ կնոջ նվաստացած վիճակը, պատկերել իր թշվառ, աղքատ հայրենիքն ու ժողովրդին: Վեց պատմվածք ներառող այս ժողովածուն առանձնանում էր ոչ միայն օրախնդիր թեմատիկայով, այլև՝ նյութի շարադրանքի լեզվով: Խորհրդային ճանաչված արևելագետներ Դանիել Կոմիսարովը և Ջահանգիր Դորրին, ժողովածուից առանձնացնում են հատկապես «Ռաջոլ-է սիասի» /«Քաղաքական այրը»/ և «Բելա դիգ, բելա չոդոնդար» /«Մեկը մյուսին արժեն»/ պատմվածքները: Այստեղ նկարագրված ու քննադատված իրողությունները, մեր համեստ կարծիքով, հատուկ են ոչ միայն ջամալգադեական Իրանին, այլև՝ տարբեր երկրների ու ժամանակների նմանատիպ վարչակարգերին՝ ընդհուպ մինչև մեր օրերը: «Ֆարսի շեքար ասթ» /«Մեր քաղցրահունչ պարսկերենը»/ ծրագրային պատմվածքում Ջամալգադեն ակնառու ձևով ներկայացրել է իր մտահոգությունը՝ կապված ժամանակի պարսից գրական և ժողովրդախոսակցական լեզուների միջև ծագած անջրպետի ու դրա հետևանքների հետ:

«Լինում է չի լինում» ժողովածուի պատմվածքների մեծ մասը երգիծական բնույթ ունի: Ջամալգադեի հայրենիքում գիրքն անսովոր ճակատագիր ունեցավ. այն հրապարակայնորեն այրեցին Թեհրանի գլխավոր հրապարակում: Բայց այդ հաշվեհարդարը գրքի լավագույն գովազդը դարձավ՝ նպաստելով

հեղինակի համընդհանուր ճանաչմանը:⁹ Ժողովածուն իսկական հեղաշրջում առաջացրեց պարսկական գրականության մեջ: Այս առումով խորհրդային հայտնի իրանագետ Չայկինը գրում է. «Այն ռեալիստական նոր դպրոցը, որ թարմ հուշարձաններ է տվել պարսկական արձակին, սկիզբ է առնում «Յեքի բուդ օ յեքի նաբուդ» գրքից: Միայն այս պահից կարելի է խոսել Իրանի հազարամյա գրականության մեջ նովելի ժանրի հայտնվելու մասին. գրականություն, որ վերջապես վճռել էր հրաժեշտ տալ միստիկական շղարշին, ստեղծագործական վերամբարձ ոճին և անվերջանալի շարլուն վարդերին, սոխակներին ու թիթեռնիկներին՝ կենդանի, ռեալ իրականությանն ավելի մոտիկից շփվելու համար»:¹⁰ Ջամալզադեի այս ժողովածուի 15 էջանոց՝ բավականին ընդարձակ, առաջաբանը համարվում է Իրանի ժամանակակից գրականության զարգացման մի յուրօրինակ մանիֆեստ, որտեղ հեղինակը՝ դիմելով հատկապես իր հայրենակից երիտասարդ ստեղծագործողներին, ներկայացնում է պարսից ռեալիստական արձակի զարգացման գեղագիտական և լեզվաոճական հիմունքների իր հայեցակետը: Հենվելով իր նախորդների, մասնավորապես Դեհխոդայի (1880- 1956թթ.), ինչպես նաև եվրոպական՝ հատկապես ֆրանսիական նովելագրության փորձի վրա, Ջամալզադեն իր գրքի առաջաբանում հիմնավորում է պարսից գեղարվեստական արձակում նոր ժանրերի, մասնավորապես նովելի, պատմվածքի զարգացման անհրաժեշտությունը: Ըստ նրա միայն արձակի լայն թափով զարգացումն էր ի գորու իրանական գրականությունը դուրս բերել լայն ճանապարհ՝ ներառելով ժամանակի հասարակայնությանը հուզող հարցերն ու ցավոտ խնդիրները:¹¹ Ջամալզադեն իր «Խոսակցական բառերի բացատրական

⁹ Дорри Дж., Персидская сатирическая проза, Москва, 1977, с. 93.

¹⁰ Նույն տեղում, էջ 89:

¹¹ Jamalzadeh M., Yeki bud o yeki nabud, Tehran, 2000, pp. 13-28.

բառարանի» նախաբանում գրել է. «Դարձվածքները, առակներն ու ասացվածքները, որոնք մեր լեզվի հարստության աղբյուրն են, եթե չգործածվեն, կամաց-կամաց հիշողությունից ջնջվելով, կկորչեն՝ լեզվին աղքատացման դատապարտելով: Բանաստեղծների և գրողների պարտականությունն է՝ հնարավորինս կանխել այս երևույթը»:¹² Իր գրչակիցների համար որպես օրինակ, գրողը երբեմն առածներն ու ասացվածքներն իր ստեղծագործությունների վերնագրեր էր դարձնում: Այսպես «Բելա դիզ բելա չողոնդար» ասացվածքի սկզբնաղբյուրը նույնանուն իրանական գրույցն է, որ շրջանառվել է Սպահանում՝ Սեֆյան շահ Աբբասի ժամանակ: ¹³ Ջամալզադեի ստեղծագործությունների հենքը խոսակցական արտահայտություններով, դարձվածքներով հարուստ, գունագեղ, դիպուկ, անսպասելի համեմատություններով համեմված ժողովրդական կենդանի լեզուն է, գրողի իսկ բնորոշմամբ «բազարի լեզուն»: Մինչև Ջամալ Ջադեն լուսավորական գրականությունն Իրանում գրեթե կեսդարյա ճանապարհ էր անցել, ճանապարհ, որն արգասավորվել էր ժանրային նորացումներով (վեպ, մեմուարային տարբեր ենթաժանրեր, թատերգություն), հասարակական տարբեր թեմաների արծարծումով: Այսուհանդերձ, ինչպես մեկնաբանում է վրացի արևելագետ Լյուդմիլա Գիունաշվիլին, պարսից լուսավորական գրականությունը դեռևս չէր իջել հասարակական «...կառույցի «ներքնահարկերը» որտեղ կյանքն ընթանում էր իր խորքային հունով, որը և նա պետք է ի ցույց հաներ, տեսանելի դարձներ»:¹⁴ Այդ «ներքնահարկերն» իջնողը եղավ Ջամալզադեն:

¹² Jamalzadeh M., Farhang-e loqat-e amiane, Tehran, 1963, p. 81.

¹³ Mahdi Azaryazdi, Qesseha-ye taze az ketabha-ye kohne, daftar-e haftom (7), Tehran, 1966, pp. 25-27.

¹⁴ Гиунашвили Л., Проблемы становления и развития реализма в современной персидской прозе, Тбилиси, 1985, с. 30.

Նա իր ժամանակի իրականությունը ներկայացրեց ներքնահարկի բնակիչների աչքերով, նրանց ընկալումներով, նրանց լեզվով: Իրանցի ժամանակակից գրականագետ Շահրոխ Թոնդրոու Սալեհը նշելով խոսքի միջոցով կերպարները տիպականացնելու Ջամալզադեի վարպետությունը, գրում է, «որ նա, լեզվական ճկուն արտահայտչամիջոցները համապատասանեցնելով իր ստեղծագործության թեմային, այդ կերպարների միջոցով լիարժեք արտահայտում է ասելիքն ու գաղափարները»:¹⁵ Ջամալզադեն իր հոդվածներից մեկի մեջ, դիմելով ժամանակի իրանցի սկսնակ գրողներին խորհուրդ է տալիս.«... այն մեծ ու լավագույն դպրոցի անունը, որտեղ կարելի է սովորել «Իրան երկիր ու Իրանի ժողովուրդ» է»:¹⁶ Սեյյեդ Մոհամմադ Ալի Ջամալզադեն (1892-1997թթ.) իրավամբ համարվում է Իրանում արդի արձակի ամենատարածված ժանրերից մեկի՝ պատմվածքի, նովելի ժանրի սկզբնավորողը: Գրողը, միանգամայն սթափ գնահատելով իրեն բաժին ընկած «ռահվիրայի» դերը, գրում էր .«Նոր ուղղություններն արդեն սավառնում էին օդում, եթե ես չսկսեի, դա կաներ մեկ ուրիշը»:¹⁷ Այս համեստ ինքնագնահատականն ամեննին չի նսեմացնում այն կարևոր դերն ու նշանակությունը, որ ունեցավ Ջամալզադեն պարսից գրական լեզվի նորացման գործընթացում: Նրա համոզմամբ արձակն էր գրականության այն տեսակը, որ մեծ հնարավորություն էր ընձեռում հեղինակին իր խոսքը բոլոր նրբերանգներով ու խորքով հասցնելու հասարակության լայն զանգվածներին: Փարատելով նորացման գործընթացի հանդեպ որոշ ստեղծագործողների վարանանքն ու տագնապները, Ջամալզադեն կրկին ու կրկին շեշտում էր որ, այդ ուղիով զարգանալով, «նոր գրականությունը հնի նման կդառնա

¹⁵ Šahrokh Tondrow-saleh, Neqab-e naqd, Tehran, 2004, p. 242.

¹⁶ Jamalzadeh M., Qesse nevisi, Ahamiyate roman va dastan, be kušeš-e Ali Dehbaši, Tehran, 1999, P. 51.

¹⁷ Дорри Дж., Персидская сатирическая проза, Москва, 1977, с. 93.

յուրաքանչյուր իրանցու հպարտության ու պարծանքի աղբյուր»։ Գրողի այս մտքի ապացույցն են Սադեկ Հեդայաթի, Բոգորզ Ալավիի և նրա մյուս հետնորդների ստեղծագործությունները։ Իրանցի ժամանակակից գրողներից շատերը, շարունակելով ստեղծագործել նովելի ժանրով, էլ ավելի զարգացրեցին այն ու հղկեցին պարսից լեզուն։

**РОЛЬ САИДА МОХАММАДА АЛИ ДЖАМАЛЗАДЕ В
ПРОЦЕССЕ ОБНОВЛЕНИЯ ПЕРСИДСКОГО
ЛИТЕРАТУРНОГО ЯЗЫКА В КОНЦЕ 19-ОГО И В НАЧАЛЕ 20-
ОГО ВЕКА**

**Бианджян Асмик
(Резюме)**

В первые десятилетия 20-ого века в литературных кругах Ирана широко обсуждалось обновление идей персидской литературы. Надо отметить, что ещё во второй половине 19-ого века эти идеи развивались в произведениях иранских просветителей. Но именно Мохаммаду Али Джамалзаде суждено было стать тем писателем, которому удалось найти коренные решения на пути обновления персидского литературного языка. В 1922 году вышел первый сборник его коротких рассказов — жанра, ранее не свойственного персидской литературе, — под заглавием «Были и небылицы». Вопросы развития и обновления прозы обстоятельно рассмотрены в предисловии М. Джамалзаде к его сборнику рассказов «Были и небылицы», предисловие, которое в 20-х годах звучало как манифест современной иранской прозы. Касаясь вопроса обновления форм персидской литературы и обогащения ее новыми жанрами, он особенно подчеркивал необходимость развития прозаических жанров, а именно романа и рассказа, указывая, что, пользуясь этими жанровыми формами, можно лучше раскрыть насущные проблемы, дать представление о внутренней жизни разных стран. Необходимость обновления и упрощения языка персидской литературы Джамалзаде обосновывал обновлением её содержания.

Джамалзаде находил, что обогащение языка надо проводить в более широких масштабах. В этом Джамалзаде видел средство сделать язык литературы гибким, способным выражать не только новые явления, но и тонкие смысловые детали. Джамалзаде считал необходимым стимулировать развитие прозаических жанров, которые, как он указывал, в отличие от традиционных поэтических жанров представляют более широкие возможности для использования богатства средств народного персидского языка. Джамалзаде является основоположником нового жанра- новелла, который в персидской литературе возник в начале 20-ого века.

THE ROLE OF SEYYED MOHAMMAD ALI JAMALZADE IN THE PROCESS OF UPDATING THE PERSIAN LITERARY LANGUAGE AT THE END OF THE 19TH AND THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY

Bianjyan Hasmik
(Summary)

In the first decades of the 20th century, the renewal of the ideas of the Persian literature was widely discussed in the literary circles of Iran. It is to be noted that in the second half of the 19th century, these ideas were developed in the works of the Iranian enlighteners. However, Mohammad Ali Jamalzade was to become the writer who managed to find fundamental solutions on the way of the Persian literary language renewal. In 1922 the first collection of modern Persian short stories, “*Once Upon a Time*,” was published in Berlin. The “Preface,” in which, Jamalzade celebrates modernity through the development of modern literary forms is noted by many critics, as a literary manifesto for modernist Persian prose writing. Jamalzade’s stories, unlike the traditional tales, are situated in a particular time and place and his characters speak in their own voice and language (colloquial language). His short story is a distinct literary genre. Jamalzade is the founder of a new genre - novella, which appeared in Persian literature at the beginning of the 20th century.